

77 'denníh' Či televize, Jindřichůva 76
rod. Jiravá,
Mozkové zátarasý a trénink demokratického myšlení.

M. Machač.

V americké žurnalistice, ale i v odborné psychologické literatuře, se zabydlel termín "brainwashing" - mytí mozků. Je to obrazný, ale ne zcela vhodný překlad čínského termínu, znamenajícího zhruba reformu myšlení. Označuje se jím určitý způsob přesvědčování odpůrců socialismu, prováděný v malé sociální skupině.

Když je taková deseti až dvanáctičlenná skupina pohromadě, přednáší každý její člen historii svého životního vývoje a snaží se sám i ostatní s ním najít kořeny svého "falešného" myšlení. Vedoucí - zkušený agitátor - při tom neustále organizuje psychologický tlak skupiny na jednotlivce, ukazuje nutnost zbavit se reakčních, egoistických a ideologických nesprávných názorů a postojů. Výsledkem takového systematického zpracování je přizpůsobení nebo slití názorů, postojů a hodnot individua s ideově "vzorovými" názory, postoji a hodnotami.

Cílesměrné ovlivňování myšlení, postojů a chování lidí je také úkolem výchovy, propagandy i agitace. Jaké jsou mezi nimi rozdíly? Skutečná výchova má na zřeteli všestranné pěstování osobnosti jako jednoty svébytnosti a socializace. Propaganda naproti tomu počítá s plánovitým a poměrně úzkým informačním programem, který je adresován širšímu a relativně nekontrolovatelnému posluchačstvu. Agitace je více osobní a u nás se chápala jako prostředek k mobilizaci akcí s určitým bezprostředním praktickým cílem.

"Mytí mozků" představuje techniku, která spočívá na zkušenostech s dynamikou vztahů v malé sociální skupině, s vlivy psychologické izolace individua od ostatních členů skupiny. Zdánlivě tu jde o "přesvědčování" pomocí rozumových prostředků, ale hlavním činitelem jsou vývojově staré pudové afiliační /sdružovací, stádní/ a obranné mechanismy.

Jednou ze základních potřeb člověka je totiž potřeba být uznáván za člena skupiny, být případně ctěn a vážen ve skupině nebo v ní zaujmout dominantní postavení. Vyloučení ze skupiny, exkomunikaci, ztrátě autority atd. se lidé brání, poněvadž vyvolává destrukci jejich citového života. Vyloučení jednotlivce z kmene bylo na předstupních civilizacích těžším trestem než smrt.

Složitost sociálních vztahů v moderní průmyslové společnosti umožňuje do značné míry kompenzovat přerušení vztahů v jedné sociální skupině vztahy ke skupině jiné, na první nezávislé. Např. ten, kdo nemá možnost uplatnění v pracovní skupině, se může citově vyžívat v nějakém zájmovém sdružení, v rodině apod.

Prostor k využívání psychologického nátlaku uvedeného typu /předpokládejme, že sociální exkomunikace není doprovázena administrativním existenčním postihem/ se dále zmenšuje v důsledku racionální výchovy, výchovy ke kritickému, samostatnému myšlení. V závislosti na tom, i na některých dalších vlastnostech osobnosti se lidé liší svou odolností ke stressovým činitelům sociálního původu.

Konformita a psychická identifikace se skupinou je i v životě současných demokratických společností důležitým preventivně obranným a sociálně integračním faktorem. Technika čínského "brainwashing"

však ukazuje, jak lze za určitých podmínek tohoto faktoru použít k plánovité psychologické manipulaci s lidmi. Neblahých zkušeností s psychologickým nátlakem stejného typu získal náš lid dostatek, bohužel i v uplynulých letech, v souvislosti s totalitními snahami starého politického vedení.

Příznivým předpokladem pro uplatňování psychologického nátlaku je každý systém, který ruší pluralitu relativně nezávislých sociálních subsystémů. V moderní společnosti je nelze likvidovat vůbec, je však možné z nich vytvořit soustavu transmisí, ovládaných z jednoho centra. Takovýto "monolitní" integrovaný systém dává teoreticky možnost totálního vyloučení jednotlivce ze "všech" sociálních seskupení.

K efektivnímu masovému využívání psychologického nátlaku byla u nás myslím nejpříznivější situace na zlomu čtyřicátých a padesátých let. Byla to doba, kdy spontánní a masové porevoluční nadšení si kladlo za úkol získat na svou stranu ty, kteří se mu z různých příčin vzpírali. Nové pohledy do mocenského zákulisí, které přinesl rok 1956, a stále rostoucí negativní praktické zkušenosti s byrokraticko centralistickým modelem socialismu znamenaly postupný obrát v kontrolovatelnosti malých sociálních skupin. Lidé si v rodinách, na pracovištích i na stranických schůzích začali vytvářet postoje, jimiž se stále více vzdalovali názorům, které hlásalo vedení. Tlak ze strany vedení byl stále zřetelněji pociťován jako něco vnějšího, cizího. Malá sociální skupina jako nejmocnější nástroj utváření postojů a názorů se tím vymkla z rukou dřívějších manipulátorů a začala se od nich buď izolovat nebo zpracovávat jejich ⁱ vlastní postoje v souladu s novým poznáním, jehož se postupně zmocňovala.

Mocenský tlak stačil nanejvýš k tomu, aby se zastrašení lidé určitým předepsaným způsobem projevovali na veřejnosti, *malou sociální skupinu a na* v cizím prostředí, ztratil však svou účinnost na *skutečné smýšlení*. Dřívější autocensura, tj. ochota ztotožňovat vlastní myšlení s ideologicky žádoucími vzory, byla postupně nahražována censurou vnějších projevů. Jedině tak se mohlo stát to, žeho jsme byli počátkem tohoto roku svědky: Názory a postoje veřejných činitelů se "změnily" kvalitativně doslova ze dne na den.

Myslím, že tento jev je v první řadě dokladem patologického stavu, do něhož se vztahy v naší společnosti dostaly. Teprve na druhém místě bych uvažoval o individuálních charakterových vlastnostech zúčastněných, zejména ovšem vedoucích postav této tragikomedie.

Efekt psychického znásilnění může být ~~ovšem~~ tak "dokonalý", že je téměř k nerozeznání od skutečného přesvědčení. Ani sám znásilněný si nemusí být vědom toho, že jeho reformované smýšlení vzniklo v podstatě jako obrana proti faktickému nebo potenciálnímu ohrožení. Zdůrazňování takových hodnot jako nekritická víra ve vedení, ~~kladný postoj ke kolektivu /pokud je konformní s názory vedení/~~, disciplinovanost atd. tento proces usnadňuje.

Politická a kulturní historie českého národa vytvořila velmi špatné předpoklady pro úspěšnou aplikaci manipulačních technik typu "brainwashing". Staletí negativní ~~zkoušenosti~~ zkušeností s cizáckými mocipány, trénink v odolnosti vůči tlaku "shora", demokratická tradice, možnosti komunikace s řadou evropských států, celková kritičnost až nedůvěřivost atd., to všechno vytváří situaci, v níž nelze postupovat metodami, které snad mohou být úspěšné jinde, v zemích s jinými tradicemi a s jinými povahovými rysy národů.

I z eticky bezohledných machiavellistických pozic nelze úspěšnost politického řízení v našich podmínkách zajistit jinak, než cestou jeho důsledné demokratizace. Jedním z důležitých úkolů demokratizace v dnešní etapě našeho vývoje je ^{práce} důsledná likvidace všech metod práce s lidmi, které počítají s ^{subotzou} psychologickým nátlakem, s masovým využíváním pocitů sociální nejistoty za účelem formování postojů k ideově politickým otázkám. S tím souvisí další úkol - využívat všech situací k tréninku demokratického myšlení v socialistickém duchu, k odstraňování zastaralých myšlenkových šablon a postojů, ať již pocházejí z předsocialistické éry naší historie nebo z éry deformovaného pojetí socialismu. Čs. televize i rozhlas vykonaly na tomto úseku již dříve, ale zejména v posledních měsících, mnoho užitečné práce.